

УДК 349.422:615.2

ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ВИРОЩУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ

**М.Є. КРИВКО, здобувач¹,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

У статті розглядаються загальні особливості правовідносин, що виникають у процесі вирощування лікарських рослин сільськогосподарськими товаровиробниками. Надається характеристика об'єкта як ключової складової правовідносин. Автором пропонуються зміни до законодавства в частині надання визначення лікарських рослин як об'єкта правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин.

Лікарські рослини, сільськогосподарські товаровиробники, правовідносини, об'єкт правовідносин, суб'єкти правовідносин, зміст правовідносин.

Лікарські рослини – дикорослі та культурні рослини або їх частини (насіння, бруньки, квіти, плоди, стебла, кореневища), які використовуються в медицині для виготовлення лікарських препаратів. На сьогодні в фармацевтичній промисловості при виготовленні понад половину лікарських препаратів використовуються лікарські трави. Разом із тим значна кількість лікарських рослин імпортується в Україну. В нашій державі популярним є збирання дикорослих лікарських рослин, їх спеціалізованого вирощування майже не відбувається.

Вирощування лікарських рослин охоплюється виробничо-господарською діяльністю сільськогосподарських товаровиробників, у процесі якої виникає, змінюється та припиняється самостійна група правовідносин – правовідносин у сфері вирощування та реалізації лікарських рослин.

Незважаючи на важливість інституту вирощування та реалізації лікарських рослин, особливості правового забезпечення даної сфери правовідносин спеціалістами в сфері аграрного права на монографічному рівні не вивчалися, хоча окремі питання діяльності сільськогосподарських товаровиробників розглядали у своїх наукових працях, зокрема, А.П. Гаврилшин, Я.З. Гаєцька-Колотило, В.П. Жушман, Ю.П. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Д. Тулуш та деякі інші.

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор А.М. Статівка

Дана стаття присвячена вивченню особливостей об'єкта правовідносин, що виникають у процесі вирощування та реалізації лікарських рослин сільськогосподарськими товаровиробниками.

Правовідносини із вирощування лікарських рослин є різновидом аграрних правовідносин. У теорії аграрного права склалася достатньо однозначна точка зору на визначення аграрних правовідносин. На думку В.Ю. Уркевича, аграрні відносини являють собою врегульований нормами права (аграрного та інших галузей) комплекс суспільних відносин, що виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками (суб'єктами аграрного господарювання), з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, членами сільськогосподарських підприємств і їх найманими працівниками, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, з другого, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель, праці тощо) на підставі певних юридичних фактів, які надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у сфері сільськогосподарської й пов'язаної з нею діяльності [1, с. 11]. Ю.М. Крупка зазначає, що аграрними правовідносинами є суспільні відносини, врегульовані нормами аграрного права, що складаються в процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Аграрні відносини становлять комплекс взаємопов'язаних організаційно-управлінських, майнових, земельних, трудових та інших відносин [2, с. 27]. Аналогічна точка зору підтримується, зокрема, М.М. Чабаненком [3, с. 10–11], а також авторськими колективами ключових вітчизняних підручників з аграрного права [4, с. 31; 5, с. 87].

Отже, аграрними правовідносинами є різновид суспільних відносин, врегульованих нормами аграрного та інших суміжних галузей права, які виникають в процесі провадження сільськогосподарської діяльності.

Найбільш розповсюдженими сільськогосподарськими культурами, що вирощуються в Україні, є зернові культури (пшениця, кукурудза, ячмінь, жито, овес, гречка), цукрові та кормові буряки, бобові, льон, хміль, соняшник, картопля, баштанні культури, технічні культури тощо [6]. Серед основних сільськогосподарських культур лікарські рослини не зазначаються. Проте, відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11 жовтня 2010 р. № 457 «Про затвердження та скасування національних класифікаторів», до продукції сільського господарства відносять культури для виробництва фармацевтичних речовин. Отже, лікарські рослини належать до сільськогосподарської продукції, а отже, діяльність із їх вирощування та реалізації є різновидом сільськогосподарської діяльності.

У зв'язку із вищезазначеним можна сказати, що правовідносини з вирощування та реалізації лікарських рослин є різновидом аграрних правовідносин, які являють собою комплекс організаційно-управлінських, майнових, земельних, трудових та інших суспільних відносин, що регулюються нормами аграрного й інших суміжних галузей права, та виникають в процесі провадження діяльності із вирощування і реалізації лікарських рослин.

Правовідносини із вирощування та реалізації лікарських рослин мають свою структуру та властиві лише їм елементи даної структури. Так, всі правовідносини, що становлять комплекс правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин, мають своїх суб'єктів, об'єкти та зміст. Вказане твердження витікає передусім із загальної теорії права: елементами структури правовідносин є об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин та зміст (права та обов'язки суб'єктів, що виникають в процесі виникнення, зміни й припинення правовідносин); крім того, невід'ємними від даних «класичних» елементів правовідносин є юридичні факти – підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин [7, с. 377–378]. Аналогічною є й позиція теоретиків аграрного права [4, с. 34–40].

Важливого значення має визначення об'єкта правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин.

Як уже зазначалося вище, аграрні правовідносини носять комплексний характер. Таким чином, навколо єдиного процесу вирощування та реалізації лікарських рослин складається ціла низка правовідносин: земельні, майнові, управлінські, організаційні, трудові тощо. Звичайно, кожен із цих правовідносин має свій власний об'єкт. Так, об'єктом земельних правовідносин є земельні ділянки та паї; об'єктом майнових правовідносин є відповідні матеріальні цінності та блага, і так далі. Проте особливістю даних правовідносин в контексті їх «приналежності» до правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин є саме «спрямованість» дій всіх суб'єктів таких правовідносин на вирощування лікарських рослин, їх подальшу обробку й реалізацію. А отже, об'єктом правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин є саме лікарські рослини; будь-які правовідносини, що виникають в процесі такої діяльності, контекстуально пов'язані із даним об'єктом (наприклад, земельні правовідносини мають своїм об'єктом в такому випадку саме земельні ділянки, придатні для вирощування лікарських рослин).

Закон України від 26 грудня 2002 р. № 411-IV «Про насіння і садивний матеріал» надає визначення поняттю «лікарські рослини» – дикорослі та культурні рослини або їх частини (насіння, бруньки, квіти, плоди, стебла, кореневища), які використовуються в медицині для виготовлення лікарських препаратів. Точний перелік рослин, що можуть використовуватися для виготовлення лікарських препаратів, а отже, вважатися лікарськими, на законодавчому рівні не закріплений.

Теорія фармакогнозії – однієї із фармацевтичних наук, що вивчає лікарські рослини, лікарську сировину рослинного та тваринного походження і деякі продукти первинної переробки рослин та тварин – називає лікарськими рослинами широку групу рослин, що застосовується при різного роду захворюваннях з лікувальною чи профілактичною метою. Лікарські рослини використовуються або безпосередньо для лікування (після елементарної первинної обробки), або є сировиною для виробництва лікарських препаратів [8, с. 195]. Відсутність чіткого переліку лікарських рослин, закріпленого на законодавчому рівні, або законодавчо визначеної процедури віднесення тих чи інших рослин до категорії лікарських є суттєвою прогалиною в правовому регулюванні, оскільки

даний факт не дозволяє чітко визначити осіб, що можуть належати до сільськогосподарських товаровиробників, які займаються вирощуванням лікарських рослин, з метою подальшого отримання такими особами пільг та допомоги з боку держави. У зв'язку із цим варто поставити питання про необхідність розробки відповідного нормативного документа із залученням спеціалістів в галузі фармакогнозії.

Крім того, аналізуючи об'єкт правовідносин із вирощування та реалізації лікарських рослин, необхідно окремо зупинитися на наступному моменті. Так, виходячи із аналізу все тієї ж фармакогностичної літератури, до лікарських рослин також відносять і рослини, які є наркотичними. Зокрема, з наукової точки зору до наркотичних рослин відносять мак опійний та олійний, індійські коноплі, гармалу та деякі інші [8, с. 253–254].

На законодавчому рівні закріплено перелік рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей. Такими є рослини виду мак снотворний та рослини роду коноплі. Крім того, всі рослини або їх частини, що містять будь-які засоби, включені до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, підлягають тим же заходам контролю, що й наркотичні засоби [9].

Проте, незважаючи на ту обставину, що як мак опійний, так і коноплі, а також деякі інші рослини, що є наркотичними, використовуються в медицині, говорити про можливість їх віднесення до лікарських рослин з правової точки зору є некоректним. Так, вирощування, переробка й реалізація даних рослин відбувається в особливому порядку (постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 589 «Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом»; наказ Міністерства охорони здоров'я України від 2 лютого 2010 р. № 66 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку»). Через свої особливі, унікальні властивості, наркотичні рослини є об'єктом самостійної групи правовідносин.

Отже, незважаючи на ту обставину, що наркотичні рослини або їх частини використовуються в медицині та при виготовленні лікарських препаратів, вони повинні законодавчо відноситися в самостійну групу та не належати при цьому до групи «лікарські рослини», про що також повинні бути внесені відповідні уточнення на законодавчому рівні.

У зв'язку із чим визначення лікарських рослин, надане в ст. 1 Закону України від 26 грудня 2002 р. № 411-IV «Про насіння і садивний матеріал», має бути викладене в наступній редакції:

«Лікарські рослини – це дикорослі та культурні рослини або їх частини (насіння, бруньки, квіти, плоди, стебла, кореневища), які

використовуються в медицині для виготовлення лікарських препаратів та віднесені до таких центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, крім рослин, що є наркотичними або прирівняними до них, відповідно до чинного законодавства України».

Таким чином, об'єктом правовідносин із вирощування лікарських рослин є лікарські рослини у вищенаведеному розумінні.

У процесі вирощування лікарських рослин особливо важливе значення має якість отриманої продукції, а саме: наявність в вирощених лікарських рослинах необхідної кількості діючих речовин (алкалоїдів, вітамінів, глікозидів та інших) [10, с. 14–16]. На вміст таких речовин в лікарських рослинах значною мірою впливають умови їх вирощування, технології обробки, догляду, первинної переробки та зберігання [11, с. 39]. Не менш важливе значення має й відсутність шкідливих показників в лікарській сировині.

Таким чином, лікарські рослини як об'єкт відносин із їх вирощування та реалізації сільськогосподарськими товаровиробниками крім правових характеристик, що мають виділяти їх як самостійний об'єкт цивільного обігу, повинні мати належні якісні характеристики, які допоможуть використовувати дані лікарські рослини для виробництва медичних препаратів.

Список літератури:

1. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини в Україні [Текст]: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06 / В.Ю. Уркевич; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 32 с.
2. Крупка Ю.М. Аграрне право України [Текст] : Навч. посіб. для дистанційного навчання / Ю.М. Крупка ; за наук. ред. Н.Р. Малишевої. – К. : Університет «Україна», 2006. – 160 с.
3. Чабаненко М.М. Методи правового регулювання аграрних відносин [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / М.М. Чабаненко; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х, 2006. – 21 с.
4. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. [Текст] / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін. ; за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – 296 с.
5. Аграрне право України [Текст] : підруч. / за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
6. Офіційний інтернет-сайт Державної служби статистики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник [Текст] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
8. Энциклопедический словарь лекарственных, эфирномасличных и ядовитых растений [сост. Г.С. Оголевец]. – М. : Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1951. – 488 с.
9. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>

10. Терехин А.А. Технология возделывания лекарственных растений [Текст] : учеб. пособ. / А.А. Терехин, В.В. Вандышев. – М. : РУДН, 2008. – 201 с.

11. Горошко В. В. Ефективність застосування біологічних препаратів на культурах SALVIA OFFICINALIS L., GALEGA OFFICINALIS L., MENTHA PIPERITA L. [Текст] / В.В. Горошко, О.Г. Губаньов, О.М. Сірік // Матеріали второй Международной научно-практической интернет-конференции «Лекарственное растениеводство: от опыта прошлого к современным технологиям». – Полтава, 2013. – С. 39–42.

В статье рассматриваются общие особенности правоотношений, которые возникают в процессе выращивания лекарственных растений сельскохозяйственными товаропроизводителями. Дается характеристика объекта как ключевой составляющей правоотношений. Автором предлагаются изменения в законодательство в части дачи определения лекарственных растений как объекта правоотношений по выращиванию и реализации лекарственных растений.

Лекарственные растения, сельскохозяйственные товаропроизводители, правоотношения, объект правоотношений, субъекты правоотношений, содержание правоотношений.

The main peculiarities of the legal relations that are taken place in the process of medical plants' cultivation by the agricultural manufacturers are studied in this article. The object as the principal element of the legal relations are characterized. The author proposes the amendments to the current legislation to definite the term «medical plants» as the object of the legal relations on the cultivation of the medical plants.

Medical plants, agricultural manufacturer, legal relations, object of the legal relations, subjects of the legal relations, scope of the legal relations.